

УДК 331.101.6: 338.43

Васильєва Олена Олексіївна ***СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ
У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

Анотація. У статті розкрито основні концептуальні положення щодо сутності категорій праці, продуктивність праці. Визначено основні групи чинників продуктивності праці у сільському господарстві та сучасні стратегічні імперативи її зростання. Доведено, що стратегічними імперативами зростання продуктивності праці у сільському господарстві виступають: збільшення виробництва продукції при одночасному зниженні витрат робочого часу за рахунок підвищення рівня культури землеробства та тваринництва, інтенсифікації виробництва, раціональної організації праці та мотивації персоналу.

Ключові слова: праця, продуктивність праці, фактори продуктивності праці, персонал, стратегічні напрями, стратегічний імператив.

Вступ. Економічною основою, яка визначає рівень розвитку та динаміку сільськогосподарського виробництва, мірилом суспільного прогресу виступає продуктивність праці, яка є основним показником підвищення ефективності галузей рослинництва та тваринництва. За рахунок підвищення продуктивності праці забезпечується приріст обсягу продукції сільського господарства.

Від результативності праці, її ефективності, а, отже, продуктивності праці залежать добробут населення та багатство суспільства — чим вища продуктивність праці, тим більше виробляється матеріальних благ. Зростання продуктивності праці визначає дія загального економічного закону, сутність якого полягає у створенні максимуму продукту за мінімуму праці. Стратегічні напрями зростання продуктивності праці як компонент стратегії визначають шляхи досягнення стратегічних цілей у галузі сільського господарства, ключовою серед яких виступає гарантування продовольчої безпеки держави.

Проблема продуктивності праці тривалий час є предметом уваги багатьох дослідників А.Г. Бабенка, Д.П. Богині, О.А. Бугуцького, В.В. Вітвицького, В.Г. Горкавого, В.С. Дієсперова, Е.М. Лібанової, Т.І. Олійник, С.Г. Струмліна та інших. Разом з тим, окремі аспекти цієї проблеми у галузі сільського господарства залишаються невирішеними, оскільки розвиток ринкових відносин у аграрному секторі обумовлений політичними та економічними факторами, що вносить корективи в переважний вплив тієї чи іншої групи чинників продуктивності сільськогосподарської праці.

Постановка задачі. Обґрунтування вибору стратегії підвищення продуктивності праці у сільському господарстві потребує аналізу концептуальних положень щодо сутності продуктивності праці. Принципові стратегічні завдання розвитку вітчизняного продовольчого ринку безпосередньо пов'язані з науковим

* *Олена Олексіївна Васильєва* — канд. фіз.-мат. наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Запорізький національний технічний університет olena.vasilyeva@gmail.com

пошуком нових підходів до продуктивності праці та виявленням шляхів її зростання.

Результати. Наукові дослідження щодо сутності економічної категорії «продуктивність праці» пов'язані зі з'ясуванням термінів «праця», «предмети праці», «засоби праці», «продуктивна сила праці». Досить детальне визначення категорії «праця» наводить в економічному словнику професор С.В. Мочерний: праця розглядається як «процес свідомої доцільної діяльності людей, в якій вони видозмінюють зовнішню природу, опосередковують, регулюють і контролюють обмін речовин між собою і водночас змінюють власну природу» [1, с. 260]. В процесі праці шляхом використання праці предмети праці утворюють засоби виробництва. Академік С.Г. Струмилін наводить таке визначення категорії «праця»: «праця у матеріальному виробництві — це процес, що відбувається між людиною та природою, в якому людина своєю діяльністю опосередковує, регулює та контролює обмін речовин між собою та природою», праця розглядається як фізіологічний процес [2, с. 6]. У цьому визначенні, по-перше праця пов'язується з людиною, а, по-друге, до категорії «праця» належить лише суспільно корисна діяльність людини.

Праця як доцільна діяльність людей, спрямована на задоволення їхніх життєвих потреб, є неодмінною умовою існування та розвитку суспільства. Професор А.М. Колот працю трактує як процес, що відбувається між людиною і природою, в якому людина власною діяльністю опосередковує, регулює і контролює обмін речовин між собою та природою. Здійснюючи вплив на природне довкілля, змінюючи та пристосовуючи його до своїх потреб, економічно активна людина не лише забезпечує своє існування, а й створює умови для розвитку та прогресу суспільства [3, с. 9]. В процесі праці споживається робоча сила, людина змінює форму та властивості природних матеріалів, предметів праці, відповідно своїх цілей, загальним засобом праці виступає земля [4, с. 43]. В процесі праці людина створює різні продукти: як для особистого вжитку, так і в якості сировини для виробництва інших продуктів, тобто засобів праці. Праця, що витрачається в процесі доцільної діяльності людини з відтворення матеріальних і духовних благ, виступає єдиним джерелом вартості [5, с. 14].

Праця у галузі сільського господарства має специфічну особливість: предметами праці виступають живі організми (рослини та тварини), що знаходяться під впливом природно-кліматичних умов, дія праці на них обмежена певними біологічними законами. Праця однакової кваліфікації та фондоозброєності може призводити до різних результатів залежно від природних умов. Тобто результати праці в сільському господарстві обумовлені як природними (грунтово-кліматичними та біологічними), так і економічними процесами, які визначає праця людини, рівень її кваліфікації та інтенсивності. Робочий час виступає мірою витрат праці, а кількість створеного продукту — результатом процесу праці [6, с. 259].

Сутність економічної категорії «продуктивність праці» розглядалась у працях К. Маркса з огляду на характер та властивості процесу праці, його роль у створенні матеріальних та духовних благ. Матеріальні блага, якими користуються люди у повсякденному житті, створюються працею, в процесі якої люди

використовують свої фізичні та духовні здібності для пристосування можливостей природи до своїх потреб. Саме в процесі праці люди розвивають свої здібності, накопичують досвід, поглиблюють знання, саме через працю створюються нова техніка та вдосконалюються технології, що, в свою чергу, створює додаткову кількість продуктів [7, с. 5]. Людина усвідомленою та цілеспрямованою діяльністю опосередковує, регулює та контролює обмін між собою та природою. В процесі праці відбувається взаємодія людини та предметів природи, результатом якої є зміна форми чи якості предметів природи стосовно потреб людини [8, с. 15]. Сам процес праці згасає в продукті праці у формі його матеріального буття, при цьому затрачуються фізична та духовна енергія людини, тобто затрачується робоча сила.

Класична економічна теорія працю розглядає в двох формах: конкретна (жива) праця, в процесі якої створюється споживча вартість, та абстрактна (минула) праця, яка створює вартість товарів [1, с. 260]. Жива праця витрачається працівниками в процесі виготовлення продукту, а минула (абстрактна) праця витрачена на попередніх стадіях виробництва й уречевлена в предметах та засобах праці, що використовуються для створення продукту. Праця у вартості продуктів виступає вже як абстрактна через затрачений робочий час, тому є мірою в оцінці суспільної корисності вироблених продуктів. Тобто абстрактна праця є вимірником вартісних відносин різних продуктів, при цьому втрачаються всі якісні відмінності корисної праці, а кількісним виразом виступає загальний робочий час [8, с. 16–17]. Обсяг виробленої продукції залежить від сукупності затрат живої та минулої праці, затрати ж минулої (уречевленої) праці створюють засоби виробництва, що використовуються в процесі трудової діяльності.

Економічна категорія «продуктивність праці» визначає ступінь плодотворності, здатності конкретної робочої сили виробляти споживчі вартості, виконувати корисну роботу. Продуктивність праці в економіці характеризує здатність праці виробляти необхідні продукти, це своєрідний коефіцієнт корисної дії живої праці [8, с. 17]. На думку прибічників марксистської теорії, продуктивність праці визначають як здатність конкретної праці створювати за одиницю часу за даних умов виробництва певну кількість споживчих вартостей [9, с. 3].

Висока продуктивність праці людини, окремої виробничої одиниці чи суспільства в цілому обумовлює виробництво значної кількості продуктів для особистого та промислового споживання, збільшує матеріальні можливості для розширення виробництва нових продуктів. Разом з тим, підвищення продуктивності праці обов'язково супроводжується більш економічним використанням засобів виробництва, що призводить до зниження вартості вироблених продуктів, підвищенню ефективності витрат виробництва [8, с. 17].

Оскільки сутність продуктивності праці полягає у здатності конкретної праці виробляти певну кількість продукції за одиницю часу, то математично це може бути описане як відношення обсягу продукції чи робіт у натуральному виразі до витрат робочого часу на виробництво одиниці продукції чи одиниці робіт. Відповідно до цього співвідношення, підвищення продуктивності праці можливе або за умови збільшення обсягу продукції чи робіт, або за умови зменшення витрат робочого часу. Ефект примножується, якщо одночасно діють обидві умови,

обчислення продуктивності праці враховує як кількість виробленої продукції, так і витрати праці. Економічна сутність продуктивності праці визначається її складовими елементами, основними з яких є інтенсивність праці та продуктивна сила праці. Продуктивність характеризується кількістю виробів, виготовлених в одиницю часу, а інтенсивність затратами праці в одиницю часу [9, с. 7]. Нормальна інтенсивність праці передбачає можливість повного відновлення здатності людини до праці, тобто такої організації робочого часу і відпочинку, яка дає змогу не знижувати показники життєдіяльності людського організму. Нормальну інтенсивність сільськогосподарської праці забезпечує не тільки використання матеріально-технічного прогресу в процесі виробництва, а й створення для сільських жителів відповідних умов відпочинку, побуту, розвитку [10, с. 30].

Продуктивність праці у сільському господарстві — це «здатність працівників, зайнятих на полях і фермах, своєю конкретною працею за одиницю часу (година, день, місяць, рік) виробляти певну кількість сільськогосподарських продуктів (зерна, картоплі, овочів, молока, м'яса, яєць, бавовни та ін.) або виконувати який-небудь обсяг робіт встановленої якості» [7, с. 8]. Тобто чим вища продуктивність праці, тим більший обсяг робіт виконується за одиницю часу. Продуктивність праці може бути визначена як виробництво продукції в розрахунку на одного працівника основної діяльності [11, с. 124]. Сутність продуктивності праці відображають її натуральні (виріток продукції за одиницю часу) та вартісні (затрати праці на виробництво одиниці продукції) показники, які знаходяться в обернено пропорційній залежності.

У процесі створення матеріальних благ витрачається жива праця, але під впливом науково-технічного прогресу її питома вага зменшується, підвищується значення минулої праці, яка уречевлена у вигляді основних засобів виробництва, матеріалів, мінеральних добрив та ін. [12, с. 7]. Враховуючи внесок живої та минулої праці у створенні продукції, можна зробити висновок, що підвищення продуктивності праці відбувається за умови, що частка живої праці зменшується, а частка минулої (уречевленої) праці збільшується; при цьому сумарна кількість праці на одиницю готової продукції скорочується. Збереження праці полягає в збереженні як живої так і минулої праці. Збереження живої праці передбачає зменшення затрат праці на одиницю продукції або скорочення чисельності працівників при виробництві однакової кількості продукції. Економія живої праці проявляється у вигляді систематичного зниження трудомісткості та раціонального використання робочого часу за рахунок технічної оснащеності праці та вдосконалення організації та управління виробництвом [13, с. 23]. При цьому покращуються умови праці, поступово скорочується робочий день, знижуються втрати робочого часу.

Збереження уречевленої (минулої) праці передбачає зниження матеріальних виробничих втрат на основі зниження витрачання засобів виробництва: виробити за допомогою наявних засобів і предметів праці продукцію у більшій кількості й вищій якості. Це можливо за рахунок економії або використання заміної сировини, раціонального використання основних та оборотних фондів. Така економія дозволяє скоротити затрати робочого часу на випуск знарядь вироб-

ництва, сировини та матеріалів і за рахунок цього збільшити обсяги виробництва [13, с. 26]. Збереження уречевленої праці, у свою чергу, призводить до зниження трудомісткості, зменшення затрат праці на обробку, збереження та транспортування виробів. Норми витрат матеріальних ресурсів можуть бути знижені за рахунок нових технологій і більш економічних матеріалів, використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій, вторинних і переробних матеріалів.

Таким чином, закон зростання продуктивності праці обумовлює: безперервне збільшення кількості продукції на одного працюючого, провідне значення належить минулій (уречевленій) праці, яка й забезпечить економію живої праці, отже, й підвищення продуктивності праці.

Отже, праця є основним фактором виробництва, а продуктивність праці — комплексний показник ефективної економічної діяльності. Узагальнюючи класичні та сучасні наукові погляди щодо категорії «продуктивність праці», схилиємось до її тлумачення у вузькому та широкому розумінні. Вузьке розуміння продуктивності праці використовується на рівні підприємства чи окремого працівника й характеризує ефективність виробничого процесу у вигляді співвідношення продукції, призначеної для реалізації за межами цього виробничого процесу, та ресурсів праці. Такий вид продуктивності обчислюється як відношення обсягу виробленої продукції або послуг до витрат живої праці, що вимірюються в людино-годинах або людино-днях.

Використання дієвих форм стимулювання та мотивації праці обумовлює підвищення зацікавленості працівників у розвитку підприємства, висококваліфікований мотивований персонал здатен до зниження витрат праці, матеріалів та енергії на одиницю продукції, економічніше витрачання коштів [14, с. 66].

Стратегічне управління підвищенням продуктивності праці в ринкових умовах потребує розроблення та впровадження цільових програм управління продуктивністю праці, які передбачають підвищення рівня використання робочої сили, скорочення втрат виробництва, а також створення ефективної системи вимірювання продуктивності праці [15, с. 58]. Основними цілями програм виступають: зростання основних економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, підвищення кваліфікації персоналу, створення ефективної інформаційної системи з питань продуктивності [16, с. 84].

Стратегічні напрями підвищення продуктивності праці у сільському господарстві обумовлені певними чинниками й можуть бути об'єднані в три основні групи:

- способи збільшення валової продукції за рахунок підвищення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, удосконалення структури посівних площ, дотримання вимог раціональної сівозміни при одночасному підвищенні якості продукції;
- впровадження науково-технічного прогресу, підвищення рівня механізації та автоматизації виробничих процесів, ефективне використання робочого часу, підвищення мотивації праці, застосування інноваційних форм організації праці з метою економії робочого часу;

– механізми комплексного впливу на одночасне зростання валової продукції та скорочення робочого часу за рахунок створення раціональної виробничої та соціальної інфраструктури, кадрового забезпечення, стимулювання праці [17, с. 132].

Висновки. Отже, у якості стратегічних імперативів зростання продуктивності праці у сільському господарстві виступають: збільшення виробництва продукції при одночасному зниженні витрат робочого часу за рахунок підвищення рівня культури землеробства та тваринництва, інтенсифікації виробництва, раціональної організації праці та мотивації персоналу.

Література

1. Економічний словник-довідник: За ред. док. екон. наук, проф. С.В. Мочерного. — К.: Феміна, 1995. — 368 с.
2. Струмилин С.Г. Проблемы экономики труда. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1957. — 736 с.
3. Колот А.М. Соціально-трудова відносина: теорія і практика регулювання: монографія / А.М. Колот. — К.: КНЕУ, 2003. — 230 с.
4. Мост Йоганн. Капитал и труд: Популярное извлечение из «Капитала» Карла Маркса. Пер. с нем. Предисл. и послесл. Р.И. Косолапова. Изд.2-е. М.: Едитоіал УРСС, 2011. — 144 с.
5. Бабенко А.Г. Управление повышением производительности труда: монография / А.Г. Бабенко. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 1996. — 270 с.
6. Васильева Е.А. Управление производительностью труда в сельском хозяйстве / Е.А. Васильева // Proceedings of the 1st International Conference on Economic Sciences. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. — 2014. — P. 259-253.
7. Воронцов А.А. Самое важное, самое главное (О производительности труда в сельском хозяйстве). Учеб. пособие для повышения экономических знаний рабочих на производстве / А.А. Воронцов. — М.: Колос, 1973. — 95 с.
8. Повышение производительности сельскохозяйственного труда / Машенков В.Ф., Иванов П.Ф., Черкашенинов О.И. и др. — М.: Колос, 1983. — 319 с.
9. Глухов А.А. О производительности труда в сельском хозяйстве / А.А. Глухов. — М.: Государственное издательство «Высшая школа», 1963. — 106 с.
10. Васильева О.О. Стан продуктивності праці у сільському господарстві України / О.О. Васильева // Економічні інновації. — 2013. Випуск 54. — С. 26–33.
11. Олійник Т.І. Продуктивність праці та структурні зміни в сільському господарстві / Т.І. Олійник, І.О. Олійник // Економіка АПК. — 2008. — №4. — С. 122-127.
12. Бабенко А.Г. Продуктивність аграрної праці / А.Г. Бабенко. — К.: Урожай, 1994. — 144 с.
13. Сидоров А.Ф. Проблемы производительности труда в сельском хозяйстве: монография / А.Ф. Сидоров. — М.: Высш. школа, 1980. — 176 с.
14. Дідур К.М. Продуктивність праці та її оплата в сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс] / К. М. Дідур // Агросвіт. — 2013. — № 7. — С. 60-67. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2013_7_13.
15. Цигенс О.П. Продуктивність праці як основа формування мотивації персоналу аграрних підприємств [Електронний ресурс] / О.П. Цигенс // Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки. — 2014. — Вип. 25. — С. 54-59 Р. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_25_11.

16. Муха Р. Продуктивність праці на підприємствах та основні напрями її підвищення / Р. Муха // Галицький економічний вісник. — Т.: ТНТУ, 2015. — Том 48. — № 1. — С. 82–92.
17. Чорна Р.М. Продуктивність праці у сільському господарстві як основний чинник, що визначає науково-технічний прогрес галузі [Електронний ресурс] / Р.М. Чорна // Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки. — 2013. — Вип. 23. С. 126–133. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2013_23_22.

References

1. Ekonomichnyj slovnyk-dovidnyk: Za red. dok. ekon. nauk, prof. S.V. Mochernogo. — К.: Femina, 1995.
2. Strumilin S.G. Problemy jekonomiki truda. — М.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1957.
3. Kolot A.M. Social'no-trudovi vidnosyny: teorija i praktyka reguljuvannja: monografija / A.M. Kolot. — К.: KNEU, 2003.
4. Most Iogann. Kapital i trud: Populjarnoe izvlechenie iz «Kapitala» Karla Marksa. Per. s nem. Predisl. i poslesl. R.I. Kosolapova. Izd.2-e. — М.: Editioal URSS, 2011.
5. Babenko A.G. Upravlenie povyseniem proizvoditel'nosti truda: monografija / A.G. Babenko. — Doneck: IJeP NAN Ukrainy, 1996.
6. Vasil'eva E.A. Upravlenie proizvoditel'nost'ju truda v sel'skom hozjajstve / E.A. Vasil'eva // Proceedings of the 1st International Conference on Economic Sciences. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. — 2014.
7. Voroncov A.A. Samoe vazhnoe, samoe glavnoe (O proizvoditel'nosti truda v sel'skom hozjajstve). Ucheb. posobie dlja povysheniya jekonomicheskikh znanij rabochih na proizvodstve / A.A. Voroncov. — М.: Kolos, 1973.
8. Povyszenie proizvoditel'nosti sel'skohozjajstvennogo truda / Mashenkov V.F., Ivanov P.F., Cherkasheninov O.I. i dr. — М.: Kolos, 1983.
9. Gluhov A.A. O proizvoditel'nosti truda v sel'skom hozjajstve / A.A. Gluhov. — М.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo «Vysshaja shkola», 1963.
10. Vasil'jeva O.O. Stan produktivnosti praci u sil's'komu gospodarstvi Ukrai'ni / O.O. Vasil'jeva // Ekonomichni innovacii'. — 2013.
11. Olijnyk T.I. Produktivnist' praci ta strukturni zminy v sil's'komu gospodarstvi / T.I. Olijnyk, I.O. Olijnyk // Ekonomika APK. — 2008.
12. Babenko A.G. Produktivnist' agrarnoi' praci / A.G. Babenko. — К.: Urozhaj, 1994.
13. Sidorov A.F. Problemy proizvoditel'nosti truda v sel'skom hozjajstve: monografija / A.F. Sidorov. — М.: Vyssh. shkola, 1980.
14. Didur K.M. Produktivnist' praci ta i'i' oplata v sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstvah [Elektronnyj resurs] / K. M. Didur // Agrosvit. — 2013.
15. Cygens O.P. Produktivnist' praci jak osnova formuvannja motywacii' personalu agrarnyh pidpryjemstv [Elektronnyj resurs] / O.P. Cygens // Produktivnist' агропромислового виробництва. економічні науки. — 2014.
16. Muha R. Produktivnist' praci na pidpryjemstvah ta osnovni naprjamy i'i' pidvyshennja / R. Muha // Galyc'kyj ekonomichnyj visnyk. — Т.: TNTU, 2015.
17. Chorna R.M. Produktivnist' praci u sil's'komu gospodarstvi jak osnovnyj chynnyk, shho vyznachaje naukovo-tehnychnyj progres galuzi [Elektronnyj resurs] / R.M. Chorna // Produktivnist' агропромислового виробництва. економічні науки. — 2013.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РОСТА ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Е.А. Васильева, канд. физ.-мат. наук,
доцент кафедры управления персоналом
и экономики труда, Запорожский на-
циональный технический университет

Аннотация. В статье раскрываются основные концептуальные положения сущности категорий труд, производительность труда. Определены основные группы факторов производительности труда и современные стратегические императивы ее роста. Обосновано, что стратегическими императивами повышения производительности труда в сельском хозяйстве являются: увеличение производства продукции при одновременном снижении затрат рабочего времени за счет повышения уровня культуры земледелия и животноводства, интенсификация производства, рациональная организация труда и мотивация персонала.

Ключевые слова: труд, производительность труда, факторы производительности труда, персонал, стратегические направления, стратегический императив.

STRATEGIC DIRECTIONS OF LABOUR PRODUCTIVITY GROWTH IN AGRICULTURE

O. Vasylyeva, PhD, Associated Professor
Zaporizhzhya National Technical
University

Abstract. The article reveals the basic conceptual statements of such categories as labour, labour productivity. Labour is considered as a process of conscious activity of people that modifies external nature, using the labour objects create producer goods. It indicated that labour as a purposeful activity of people, aimed at addressing their vital needs, and is a necessary condition for the existence and development of society. Specific characteristics of labour in agriculture were identified, where the objects of labour are alive organisms that exist under the influence of climatic conditions, and labour influence is limited by certain biological laws. The same labour force may lead to different results depending on natural conditions. The category of labour productivity is considered as the ability of specific labour to produce a certain amount of products per unit of time. Thereby, the increase of labour productivity is possible by increasing of the volume of production or executed work or by reducing the working time. The main group of labour productivity factors are determined, they include methods of increasing the gross output, working time saving techniques and mechanisms of a comprehensive impact. Formulated modern strategic imperatives of growth of labour productivity, which suggest an increase in production while reducing the cost of working time.

Keywords: labour, labour productivity, factors of increase of labour productivity, personnel, strategic directions, strategic imperative

Стаття надійшла до редакції 11.10.2016